

СИТНИКОВ О. Ф.

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри фінансового
і податкового права
(Державний податковий університет)
ORCID ID: 0000-0002-9637-5557

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.2.55>

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ПРАВОВИХ ЗАСАД ЗВЕРНЕННЯ ДО АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДУ ЗА ЗАХИСТОМ ПРАВ, СВОБОД ТА ІНТЕРЕСІВ ОСОБИ

Актуальність статті полягає в тому, що важливим завданням України, як демократичної, соціально-спрямованої, сучасної європейської держави, є забезпечення та захист прав громадян у різних сферах суспільного життя. Одним із важливих напрямів є захист від свавілля з боку органів державної влади та їх посадових осіб. Для цього в Україні, як і в більшості провідних країн світу, такі механізми знайшли свою реалізацію у функціонуванні інституту адміністративного судочинства. При цьому виконання такого завдання адміністративними судами передбачає, що зацікавлена в цьому особа ініціює звернення до даного органу державної влади за захистом відповідних прав, свобод та інтересів. Основною формою вказаного звернення є позовна заява до адміністративного суду. Відповідний інститут пройшов досить довгий період становлення, втім особливо активно процес його становлення розпочався з моменту набуття Україною статусу незалежної держави. Метою статті є здійснити історико-правовий аналіз становлення та розвитку правових засад звернення до адміністративного суду за захистом прав, свобод та інтересів особи. У статті, спираючись на аналіз наукових поглядів вчених та норм законодавства, яке діяло у різні часи, надано характеристику історії становлення та розвитку правових засад звернення до адміністративного суду за захистом прав, свобод та інтересів особи з моменту набуття Україною статусу незалежної держави. З'ясовано, що процес прийняття основного кодифікованого нормативно-правового акта з питань адміністративного судочинства виявився досить складним і тривав майже три роки. Поява в українській системі права цього Закону була необхідною та цілком обґрунтованою, адже, як слушно зауважували народні депутати, які ініціювали його прийняття, чинний Закон України «Про звернення громадян» і норми окремих глав Цивільного процесуального кодексу України, що регулюють окреме провадження у сфері судового захисту прав і свобод громадян, є недостатніми для належного правового захисту громадян, а також містять норми, які за своїм змістом виникають з адміністративно-правових відносин, що за своїм походженням і характером прав, регулюють вирішення публічно-правових спорів. Україні під впливом демократичних процесів у період становлення її як незалежної держави, було закладено правові засади звернення до суду як засобу захисту особою своїх прав, свобод та інтересів у публічних правовідносинах, які тривалий час зберігалися та функціонували після проголошення незалежності. І хоча вони розвивалися та періодично вдосконалювалися шляхом внесення відповідних змін до чинного законодавства,

зокрема процесуального, дедалі більше актуалізувалася проблема створення системи адміністративних судів та прийняття єдиного кодифікованого нормативно-правового акта з питань адміністративного судочинства. Напружені дискусії з питань організації та функціонування адміністративного судочинства в Україні, що відбувалися як на науковому, так і політичному рівнях, зумовили прийняття Кодексу адміністративного судочинства України, у якому вперше в історії нашої держави було комплексно й системно викладено основні правові засади звернення до суду для захисту прав, свобод та інтересів особи в публічних правовідносинах.

Ключові слова: історико-правовий аналіз, становлення, розвиток, правові засади, адміністративний суд, захист прав.

Sytnykov O. F. Historical and legal analysis of the formation and development of the legal basis of applying to the administrative court for the protection of the rights, freedoms and interests of a person

The relevance of the article lies in the fact that an important task of Ukraine, as a democratic, socially oriented, modern European state, is to ensure and protect the rights of citizens in various spheres of public life. One of the important directions is protection against arbitrariness on the part of state authorities and their officials. For this, in Ukraine, as in most leading countries of the world, such mechanisms have found their implementation in the functioning of the institute of administrative justice. At the same time, the performance of such a task by administrative courts assumes that a person interested in this initiates an appeal to this body of state power for the protection of relevant rights, freedoms and interests. The main form of this appeal is a claim to the administrative court. The corresponding institute has gone through a rather long period of formation, however, the process of its formation began especially actively from the moment Ukraine acquired the status of an independent state. The purpose of the article is to carry out a historical and legal analysis of the formation and development of the legal basis of applying to the administrative court for the protection of the rights, freedoms and interests of a person. The article, based on the analysis of the scientific views of scientists and the norms of legislation that was in effect at different times, provides a description of the history of the formation and development of the legal basis of applying to the administrative court for the protection of the rights, freedoms and interests of a person since Ukraine acquired the status of an independent state. It was found out that the process of adoption of the main codified normative legal act on the issues of administrative proceedings turned out to be quite complicated and lasted almost three years. The appearance of this Law in the Ukrainian legal system was necessary and fully justified, because, as the people's deputies who initiated its adoption rightly noted, the current Law of Ukraine "On Appeals of Citizens" and the norms of certain chapters of the Civil Procedure Code of Ukraine, which regulate separate proceedings in the field of judicial protection of the rights and freedoms of citizens, are insufficient for the proper legal protection of citizens, and also contain norms that, by their content, arise from administrative-legal relations, which, by their origin and nature of rights, regulate the resolution of public-law disputes. In Ukraine, under the influence of democratic processes during the period of its formation as an independent state, the legal foundations of applying to court were laid as a means of personal protection of one's rights, freedoms and interests in public legal relations, which were preserved and functioned for a long time after the declaration of independence. And although they developed and were periodically improved by making appropriate changes to the current legislation, in particular the procedural

one, the problem of creating a system of administrative courts and adopting a single codified normative legal act on issues of administrative justice became more and more relevant. Tense discussions on the organization and functioning of administrative proceedings in Ukraine, which took place both at the scientific and political levels, led to the adoption of the Code of Administrative Proceedings of Ukraine, in which, for the first time in the history of our country, the basic legal principles of applying to court for protection were comprehensively and systematically outlined rights, freedoms and interests of a person in public legal relations.

Key words: *historical and legal analysis, formation, development, legal principles, administrative court, protection of rights.*

Актуальність теми. Важливим завданням України, як демократичної, соціально-спрямованої, сучасної європейської держави, є забезпечення та захист прав громадян у різних сферах суспільного життя. Одним із важливих напрямів є захист від свавілля з боку органів державної влади та їх посадових осіб. Для цього в Україні, як і в більшості провідних країн світу, такі механізми знайшли свою реалізацію у функціонуванні інституту адміністративного судочинства. При цьому виконання такого завдання адміністративними судами передбачає, що зацікавлена в цьому особа ініціює звернення до даного органу державної влади за захистом відповідних прав, свобод та інтересів. Основною формою вказаного звернення є позовна заява до адміністративного суду. Відповідний інститут пройшов досить довгий період становлення, втім особливо активно процес його становлення розпочався з моменту набуття Україною статусу незалежної держави.

Стан дослідження. Варто відзначити, що окремі проблемні питання, присвячені правовим засадам звернення до адміністративного суду за захистом прав, свобод та інтересів особи, у своїх наукових працях розглядали: О.Г. Боднарчук, М.Я. Болдін, В.В. Галунько, Є.А. Гетьман, Т.О. Гуржій, І.Б. Коліушко, Л.І. Миськів, О.М. Музичук, М.І. Смокович, В.В. Стаднік, К.В. Шкарупа та багато інших. Втім, незважаючи на значні теоретичні здобутки, в науковій літературі недостатньо опрацьованим є питання генези становлення та розвитку правових засад звернення до адміністративного суду за захистом прав, свобод та інтересів особи.

Саме тому метою статті є: здійснити історико-правовий аналіз становлення та розвитку правових засад звернення до адміністративного суду за захистом прав, свобод та інтересів особи.

Виклад основного матеріалу. 16 липня 1990 року Верховна Рада УРСР прийняла Декларацію про державний суверенітет України, розділом III якої було вперше на законодавчому рівні було проголошено, що влада в Україні здійснюється за принципом розподілу на законодавчу, виконавчу та судову. Вказаний принцип розподілу гілок влади був у подальшому розвинутий Конституцією України 1996 року. З цього приводу В. С. Стефанюк зазначав, що поділ повноважень між гілками влади є ефективним способом охорони передбаченої Конституцією демократичної системи. Він забезпечує необхідний взаємний контроль обмеження обсягу управлінської діяльності. Згідно з цією системою, кожна галузь державної влади відповідає двом іншим, тобто кожна перебуває в тій самій площині, що й інші, а всі разом вони несуть спільну відповідальність за управління країною [1, с. 64]. Розвиток демократії в Україні розширював права та свободи громадян, до яких належали також права громадян щодо віросповідання. На реалізацію та захист цих прав були спрямовані також зміни в ЦПК УРСР, які були внесені Указом Президії Верховної Ради УРСР від 28 січня 1991 року про доповнення главою 31-Б, якою було визначено порядок оскарження рішень виконавчих комітетів обласних, Київської та Севастопольської міських рад народних депутатів з питань реєстрації, зняття з реєстрації релігійних організацій та інших питань стосовно релігійних організацій. Згідно із Законом України від 23 квітня 1992 року № 2295-ХІІ, право на оскарження розширилося на рішення всіх державних органів з питань реєстрації

статутів (положень) релігійних організацій, володіння та користування культовими будівлями і майном.

Після проголошення 24 серпня 1991 року незалежності України на розвиток судової влади постановою від 28 квітня 1992 року № 2296-ХІІ Верховна Рада України затвердила Концепцію судово-правової реформи в Україні [2]. Уперше в Україні законодавчо було визначено завдання про запровадження адміністративного судочинства в розділі III Концепції судово-правової реформи в Україні, де було передбачено запровадження адміністративного судочинства, метою якого мав би стати розгляд спорів між громадянином та органами державного управління. На рівні району передбачалося запровадження діяльності адміністративних суддів, які б організаційно входили до складу районних (міських) чи міжрайонних судів. В обласних судах передбачалося створити судові колегії в адміністративних справах, як суди першої та апеляційної інстанції; у Верховному Суді України – колегію в адміністративних справах як суд апеляційної та касаційної інстанції. У межах судової реформи суди в адміністративних справах повинні були становити окрему систему.

У червні 1999 року парламент України, прагнучи до ефективної імплементації прав і свобод, гарантованих Конвенцією про захист прав людини і основних свобод (1950) і протоколами до неї, ратифікованими Україною; бажаючи, щоб права та свободи людини, їх гарантії визначали зміст і спрямованість діяльності держави; вважаючи забезпечення прав і основних свобод людини головним обов'язком держави, органів державної влади та органів місцевого самоврядування; стверджуючи універсальність судового захисту прав і основних свобод людини в разі їх порушення, затвердив своєю постановою від 17 червня 1999 року № 0757 основні засади державної політики України в галузі прав людини. У цьому документі, зокрема, йшлося про те, що одним з пріоритетних завдань у сфері захисту прав і основних свобод людини та громадянина є створення системи адміністративної юстиції [3].

Проте вказані концепції впродовж тривалого часу залишалися нереалізованими. Розвиток інститутів захисту прав приватних осіб (як фізичних так і юридичних) у сфері публічно-правових відносин надалі відбувався виключно в контексті цивільного та господарського судочинства, що суттєво звужували можливості захисту цих прав через особливості цивільного й господарського судочинства. У цей період досить динамічно розвивалося законодавство у сфері захисту прав громадян, пов'язаних з виборчим процесом, з огляду на що ЦПК України змінювався або доповнювався переважно нормами, які стосуються виборчих процесів і процесу референдуму.

Відповідно до Закону України «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям законів «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» і «Про вибори Президента УРСР»» від 3 березня 1993 року № 3039-ХІІ [4], ЦПК УРСР було доповнено главою 30-Б: «Скарги на відмову зареєструвати претендента кандидатом у президенти України і на рішення про визнання виборів Президента України недійсними».

У зв'язку з удосконаленням інститутів виконання судових та інших рішень, прийняттям законів України «Про державну виконавчу службу» та «Про виконавче провадження» Законом України від 19 жовтня 2000 року № 2056-III було доповнено ЦПК України главою 31-Г, яка надала можливість учасникам виконавчого провадження та особам, які залучаються до проведення виконавчих дій, право звернутися до суду із скаргою, якщо вважають, що рішенням, дією або бездіяльністю державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби порушено їх права чи свободи.

Для становлення судової влади, зокрема адміністративної юстиції, вагоме значення мав процес конституційного будівництва в Україні. Так, у ст. 39 Конституційного договору між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України, ухваленого 8 червня 1995 року [5], було зазначено, що правосуддя в Україні здійснюється у формі судочинства в цивільних, господарських, адміністративних і кримінальних справах, а також у формі прийняття рішень з питань відповідності

чинному законодавству правових актів посадових осіб, місцевих органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

З прийняттям Верховною Радою України 28 червня 1996 року Конституції України були встановлені основні засади побудови й існування правосуддя в державі та визначені строки формування системи судів в Україні. Зокрема, у перехідних положеннях Основного Закону було закріплено, що Верховний Суд України і Вищий арбітражний суд України здійснюють свої повноваження відповідно до чинного законодавства України до сформування системи судів загальної юрисдикції в Україні відповідно до ст. 125 цієї Конституції, але не довше ніж п'ять років [6].

Верховний Суд України у постанові «Про практику розгляду судами справ за скаргами на рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, юридичних, посадових і службових осіб у сфері управлінської діяльності, які порушують права та свободи громадян» від 3 грудня 1997 року № 13 констатував, що Конституція України, а також закони «Про звернення громадян» та «Про внесення змін до статей 235, 236 та глави 31-А Цивільного процесуального кодексу України» значно розширили можливості громадян щодо судового захисту їх прав і свобод від неправомірних рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших юридичних, посадових і службових осіб у сфері управлінської діяльності.

На виконання цих вимог Конституції Верховна Рада України прийняла низку законів, які згодом назвали малою судовою реформою. Зокрема, Законом «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій України»» від 21 червня 2001 року № 2531-III було передбачено створення Вищого адміністративного суду України. На Кабінет Міністрів України покладался обов'язок підготовки та подання на розгляд Верховної Ради України проекту Закону України про адміністративні суди та Адміністративного процесуального кодексу України, а також пропозиції щодо внесення змін до законів України у зв'язку з прийняттям цього Закону. Проте строків реалізації вказаних положень у законі не було.

З огляду на строки, встановлені Конституцією України, прийнятими законами та взятими на себе зобов'язаннями перед Радою Європи щодо проведення судової реформи, Верховна Рада України прийняла 7 лютого 2002 року Закон України «Про судоустрій України», який передбачив запровадження в нашій державі адміністративного судочинства, здійснюваного спеціалізованими судами, якими є адміністративні суди.

У п. 16 розділу VII прикінцевих та перехідних положень було закріплено, що формування системи адміністративних судів здійснюється протягом трьох років. На виконання вимог цього Закону Президент видав укази з питань формування адміністративних судів. Так, Указом Президента України «Про Апеляційний суд України, Касаційний суд України та Вищий адміністративний суд України» від 1 жовтня 2002 року № 889/2002 в Україні було створено Вищий адміністративний суд України. Наступним Указом, тобто від 7 листопада 2002 року № 995/2002, Президент України визначив кількісний склад суддів Вищого адміністративного суду України. Указом від 16 листопада 2004 року № 1417/2004 Президент України утворив місцеві та апеляційні адміністративні суди, затвердив їх мережу та визначив кількісний склад суддів цих судів.

Проте, практичне завершення процесу організації адміністративної юстиції відбулося лише з прийняттям Верховною Радою України та введенням в дію Кодексу адміністративного судочинства України, який надав Україні правове забезпечення існування та функціонування системи адміністративних судів як самостійного виду судочинства. Слід зауважити, що прийняття цього Кодексу – результат роботи не лише законодавчого органу, а й численного кола науковців, які здійснили ґрунтовне науково-теоретичне вивчення проблематики адміністративної юстиції та адміністративного судочинства. Зазначений нормативно-правовий акт став результатом напруженої і тривалої наукової та політичної дискусії, означеної протистоянням правових концепцій і моделей адміністративної юстиції.

Так, 1996 року на виконання постанови Верховної Ради України «Про Концепцію судово-правової реформи в Україні» від 28 квітня 1992 року № 2296-XII було створено

робочу групу з розроблення Адміністративного процесуального кодексу України, яку очолив перший заступник голови Верховного Суду України В. Стефанюк. У праці «Адміністративна юстиція: європейський досвід і пропозиції для України» І. Б. Коліушко зазначає: «Аналіз проекту Адміністративного процесуального кодексу, підготовлений робочою групою Верховного Суду України, показав, що запропонована редакція Кодексу не завжди передбачає ефективні та доступні для пересічних громадян механізми судового захисту прав у публічно-правовій сфері» [7, с. 25]. Науковці стверджували, що загалом проект Кодексу складний для розуміння, перевантажений нормативним матеріалом, який не має регулятивного значення, що ускладнюватиме використання його норм [7, с. 25].

З метою усунення цих недоліків експерти Центру політико-правових реформ підготували низку концептуальних зауважень і пропозицій до проекту, передусім щодо системи адміністративних судів, їхніх повноважень та принципів адміністративного судочинства. Ці пропозиції стосувалися покращення доступності правосуддя в адміністративних справах для громадян, посилення гарантій судового захисту їхніх прав [7, с. 25]. У зв'язку з недосягненням згоди щодо цих та деяких інших концептуальних питань з робочою групою Верховного Суду експерти Центру політико-правових реформ підготували пропозиції у вигляді нової редакції проекту Адміністративного процесуального кодексу, у якому намагалися усунути недоліки проекту, підготовленого робочою групою Верховного Суду [7, с. 25].

Редакцію проекту, запропоновану Центром політико-правових реформ, після доопрацювання з урахуванням зауважень представників Верховного Суду України 4 лютого 2002 року було внесено на розгляд парламенту третього скликання, однак до парламентських виборів законопроект так і не було розглянуто [8]. 9 липня 2002 року народні депутати Верховної Ради України четвертого скликання В. Мусіяка, В. Онопенко, Т. Стецьків і В. Стретович внесли на розгляд Верховної Ради України проект Адміністративного процесуального кодексу України, зареєстрований за № 1331-1 від 25 жовтня 2002 року [8]. Вказаний законопроект став базовим для розгляду Верховною Радою України процесуального закону, який покликаний регулювати порядок звернення до суду осіб приватного права за захистом своїх прав у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Згодом ще двічі вносилися доопрацьовані проекти Адміністративного процесуального кодексу України. 9 липня 2003 року доопрацьований проект було прийнято в першому читанні за основу і доручено Комітету Верховної Ради України з питань правової політики доопрацювати зазначений законопроект з урахуванням пропозицій суб'єктів права законодавчої ініціативи і внести його на розгляд Верховної Ради України в другому читанні.

Майже через рік, 1 липня 2004 року вказаний законопроект процесуального кодексу прийняли в другому читанні. Згідно з постановою Верховної Ради України від 1 липня 2004 року № 1950-IV, розгляд ст. 1, 2, 3 розділу I, статті 20 розділу II глави 1 «Адміністративна юрисдикція і підсудність адміністративних справ», ст. 172, 173, 174 та 175 розділу III глави 6 «Особливості провадження в окремих категоріях адміністративних справ», а також розділу VII «Прикінцеві та перехідні положення» зазначеного проекту Адміністративного процесуального кодексу України було перенесено на третє читання.

З огляду на вагому роль адміністративної юстиції в житті громадянського суспільства, у процесі доопрацювання вказаного законопроект за пропозицією народного депутата С. Головатого відбулася зміна назви «Адміністративний процесуальний кодекс України» на «Кодекс адміністративного судочинства України».

17 березня 2005 року законопроект Кодексу адміністративного судочинства (далі – КАС) України було прийнято в третьому читанні. Однак 20 квітня 2005 року Президент України В. А. Ющенко скористався своїм правом на вето та повернув КАС України до парламенту зі своїми пропозиціями, які були сприйняті депутатським корпусом неоднозначно. Зокрема, І. Коліушко та Р. Куйбіда, розмірковуючи про причини цього вето, наголосили на надуманості більшості з них [7]. За результатами повторного голосування в парламенті

чотири пропозиції Президента України було відхилено і лише одну – враховано, з огляду на що 06 липня 2005 року законопроект було прийнято Верховною Радою України.

Викладене вище засвідчує, що процес прийняття основного кодифікованого нормативно-правового акта з питань адміністративного судочинства виявився досить складним і тривав майже три роки. Поява в українській системі права цього Закону була необхідною та цілком обґрунтованою, адже, як слушно зауважували народні депутати, які ініціювали його прийняття, чинний Закон України «Про звернення громадян» і норми окремих глав Цивільного процесуального кодексу України, що регулюють окреме провадження у сфері судового захисту прав і свобод громадян, є недостатніми для належного правового захисту громадян, а також містять норми, які за своїм змістом виникають з адміністративно-правових відносин, що за своїм походженням і характером прав, регулюють вирішення публічно-правових спорів. Судочинство щодо публічно-правових відносин має свої особливості, яких немає в цивільному процесі та які потребують окремого правового регулювання. Крім того, специфіка розгляду справ, що впливають із публічно-правових відносин, вимагає створення нових організаційно-правових форм і наявності особливої суддівської кваліфікації в цій сфері [9].

Висновки. Таким чином, в Україні під впливом демократичних процесів у період становлення її як незалежної держави, було закладено правові засади звернення до суду як засобу захисту особою своїх прав, свобод та інтересів у публічних правовідносинах, які тривалий час зберігалися та функціонували після проголошення незалежності. І хоча вони розвивалися та періодично вдосконалювалися шляхом внесення відповідних змін до чинного законодавства, зокрема процесуального, дедалі більше актуалізувалася проблема створення системи адміністративних судів та прийняття єдиного кодифікованого нормативно-правового акта з питань адміністративного судочинства. Напружені дискусії з питань організації та функціонування адміністративного судочинства в Україні, що відбувалися як на науковому, так і політичному рівнях, зумовили прийняття КАС України, у якому вперше в історії нашої держави було комплексно й системно викладено основні правові засади звернення до суду для захисту прав, свобод та інтересів особи в публічних правовідносинах.

Список використаних джерел:

1. Стефанюк В. С. Судова система України та судова реформа. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 176 с.
2. Про Концепцію судово-правової реформи в Україні : постанова Верховної Ради України від 28 квіт. 1992 р. № 2296-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2296-12>.
3. Про Засади державної політики України в галузі прав людини : постанова Верховної Ради України від 17 черв. 1999 р. № 757-XIV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/757-14>.
4. Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям законів «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» і «Про вибори Президента УРСР» від 3 берез. 1993 р. № 3039-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/3039-12>.
5. Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України від 8 червня 1995 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1%D0%BA/95-%D0%B2%D1%80>.
6. Конституція України : від 28 черв. 1996 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
7. Коліушко І. Б., Куйбіда Р. О. Адміністративна юстиція: європейський досвід і пропозиції для України. Київ : Факт, 2003. 536 с.
8. Проект Адміністративного процесуального кодексу України № 1331-1 від 25 жовт. 2002 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=13028.

9. Пояснювальна записка до проекту Адміністративного процесуального кодексу України. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=13028&pf35401=23684>

10. Ситников О. Ф. Позовна заява як основна форма звернення до адміністративного суду за захистом прав, свобод та інтересів особи : дис. ... канд. юрид. наук. Київ : Науково-дослідний інститут публічного права. 2019. 272 с.

